

»SLUČAJ PETRIĆ« I STAVLJANJE NA INDEKS ZABRANJENIH KNJIGA NJEGOVA DJELA »NOVA DE UNIVERSIS PHILOSOPHIA«

Stjepan Krasić

Jedno od najzanimljivijih pitanja povezanih s velikim Petrićevim djelom *Nova de universis philosophia* jest, bez sumnje, njegovo unošenje u popis zabranjenih knjiga i zabrana njegova širenja o čemu se sačuvala prilično iscrpna povijesna dokumentacija.

O ovomu, kao i o nekim drugim pitanjima u vezi s Petrićem, u Italiji se relativno dosta pisalo. Tu u prvom redu mislim na radove koje su zadnjih sto godina objavili Olindo Guerrini¹, Luigi Firpo². Tullio Gregory³ te jedan od najboljih današnjih poznavalaca talijanskog humanizma Paul Oscar Kristeller⁴. Njihova istraživanja po raznim arhivima Italije, a posebno u arhivu nekadašnje Kongregacije indeksa i Rimske inkvizicije, iznijela su na vidjelo više važnih i zanimljivih dokumenata koji bacaju mnogo svjetla na tu do sada nedovoljno poznatu stranu Petrićeva života i rada. Znajući da je inicijativa za stavljanje na indeks zabranjenih knjiga potekla od netom spomenutih kongregacija, uzaludno sam tražio u njihovom arhivu neki do sada nepoznati dokumenat pa po svoj prilici istraživanja prije spomenutih autora treba smatrati konačnima.⁵

¹ Di Francesco Patrizi e della rarissima edizione della sua »Nova philosophia«, u »Il Propugnatore«, vol. XII, parte I (Bologna 1879), str. 179—230.

² *Filosofia italiana e Controriforma: II. La condanna di Francesco Patrizi*, u »Rivista di filosofia«, XL (Milano 1950), 159—173.

³ *L'Apologia ad censuram di Francesco Patrizi*, u »Rinascimento« 1 (Firenze 1953), 89—104; isti, *L'Apologia« e le »Declarationes« di Francesco Patrizi*, u »Medioevo e Rinascimento«, Studi in onore di Bruno Nardi. Firenze, G. C. Sansoni, 1955, str. 385—424.

⁴ *Emendatio in libros suos Novae philosophiae*, u »Rinascimento«, XXI (Firenze 1970), 215—218.

⁵ 8. svibnja 1977. uputio sam molbu prefektu Kongregacije za nauku vjere kardinalu dr. Franji Šeperu da mi dopusti pregledati zapise nekadašnje Kongregacije indeksa i Rimske Inkvizicije, posebno pak serije »Protocolli« i »Diari« za g. 1592—96. i utvrdim ima li još koji podatak ili dokumenat koji je izmakao pažnji prijašnjih istraživača. U ime kardi-

Razloge takva odnosa prema Petrićevu djelu treba, po našem mišljenju, prije svega tražiti u njegovoj neoplatonističkoj ontološkoj inspiraciji i njezinim teološkim implikacijama kao nužnom posljedicom Petrićeve monističke vizije svijeta. Zbog toga smatram potrebnim baciti makar letimičan pogled na ondašnja neoplatonistička gibanja na kojima se nadahnjivao Petrić i koja su odlučno utjecala na filozofsku sliku svijeta izloženu u *Nova de universis philosophia*.

Još je J. W. Goethe u svoje vrijeme oštroumno zapazio da su Platon i Aristotel podijelili svijet na dva suprotna (filozofska) tabora. Njihov u temeljnim postavkama različiti pristup stvarnosti i — kao posljedica toga — različiti filozofski sustavi u neobično velikoj su mjeri utjecali na filozofsko opredjeljenje gotovo svih kasnijih filozofa. To vrijedi ne samo za srednji vijek, nego i za doba renesanse kada je u svim kulturnim sredinama vladalo neobično veliko zanimanje za klasičnu starinu.

Posebno živo zanimanje za Platona i platonizam u Italiji u uskoj je vezi s dolaskom grčkog učenjaka Emanuéla Hrizolorasa (oko 1350—1415) koji je g. 1394. kao poslanik cara Emanuéla II (1391—1423) došao u Italiju tražiti pomoć protiv Turaka⁶. Na povratku kući pratilo ga je nekoliko firentinskih humanista od kojih je neke već prije toga bio oduševio za Platona Francesco Petrarca. Išli su u Grčku u potrazi za Platonovim spisima. Među njima se nalazio i Leonardo Bruni (1374—1444), jedan od najboljih kasnijih prevodi-

nala Šepera odgovorio mi je 23. lipnja 1977. arhivar Kongregacije za nauku vjere P. Innocenzo Mariani OSB da navedene serije, osim već objavljenih dokumenata, ne sadrže nikakav drugi podatak koji bi se odnosio na Petrića. U pismu, između ostalog, kaže:

»Voglia scusare il ritardo di questa risposta alla Sua domanda presentata all'Em. mo Card. Šeper per consultare l'Archivio della S. Congregazione onde chiarire il caso Patrizi.

Noto nel suo lungo esposto la conoscenza che Ella ha della vasta produzione, studi e saggi sul pensiero filosofico del Patrizi nella »Nova de universis philosophia« compresa la recente pubblicazione del testo della »Emendatio« fatta da Oscar Kristeller nella rivista »Rinascimento« del 1970. Credo con ciò esaurite le indicazioni del materiale d'archivio concernente il filosofo di Cherso. La serie protocolli e diarij indicati nella sua richiesta di consultazione non contiene altro di quanto è stato finora pubblicato.«

Nadajući se da bi se možda moglo nešto naći u drugim sličnim serijama istoga arhiva, ponovno sam se obratio prefektu Kongregacije za nauku vjere kardinalu dr Franji Šeperu pismom od 25. siječnja 1979. moleći da to netko provjeri. 7. veljače 1979. odgovorio mi je prije spomenuti arhivar da je cijelo razdoblje koje se odnosi na Petrića sustavno pretraženo i da ne postoji bilo kakva nada da se eventualno nađe nešto novo. Zbog toga koristim ovu priliku da za ove korisne obavijesti i uloženi trud najljepše zahvalim kardinalu dr. Franji Šeperu i arhivaru Kongregacije za nauku vjere P. I. Marianiju.

⁶ Usp. G. Cammelli, *I dotti bizantini e le origini dell' umanesimo*. Firenze 1941.

laca Platona na latinski. Hrizoloras se poslije svega tri godine vratio u Italiju da, na poziv sveučilišta u Firenci, preuzme novoosnovanu katedru grčkoga, što je imalo dalekosežne posljedice za budućnost platonizma ne samo u Italiji nego i u cijeloj zapadnoj Europi⁷. Za Hrizolorasa je, naime, i njegove talijanske učenike Platon bio najveći mogući autoritet, a Leonardo Bruni, Coluccio Salutati (1331—1405) i neki drugi čak su mu pripisivali božanske atribute⁸.

Drugi važan događaj za budućnost platonizma u zapadnoj Europi bilo je održavanje crkvenog sabora u Ferrari i Firenci g. 1439. na kojem je, barem službeno, bilo uspostavljeno crkveno jedinstvo između Rima i Carigrada potaknuto neposrednom turskom opasnošću za Grčku. U grčkom poslanstvu, koje je tom prilikom predvodio car Ivan VIII Paleolog (1425—1448), nalazila su se i dva vrsna učenjaka: Geórgios Gemistós Pléthon (oko 1375—1464) i budući kardinal Ivan Bessarion (1402—1472) koji su bili oduševljeni sljedbenici Platonove filozofije. Pléthon je — za razliku od Bessariona — u svom oduševljenju za Platona išao tako daleko da se je ne samo poigravao sličnošću svoga prezimena s Platonovim imenom, nego nije propuštao gotovo ni jednu priliku da se naruga i omalovaži Aristotela i njegovu filozofiju, što je — razumije se — izazvalo žučljive rasprave među sljedbenicima jednoga i drugoga filozofa. On je, osim toga, u svom nastojanju da prebrodi vjerske razlike Istočne i Zapadne Crkve, smatrao da je moguće postići njihovo posvemašnje jedinstvo isključivo na temelju platonizma za koji je tvrdio da bolje odgovara kršćanstvu nego aristotelizam. Da to dokaže napisao je *De Platonicae atque Aristotelicae philosophiae differentia*. Međutim, platonizam za koji se on zalagao nije bio ništa drugo nego čudna mješavina platonizma, neoplatonizma i orijentalne religijske i magijske misli kako to najbolje pokazuje njegovo djelo *Oracula magica Zoroastris*.⁹ Po njemu je neoplatonistička filozofija ne samo najplemenitiji izraz ljudske misli, nego i vrhunac religiozne misli kao takve koja vuče svoje korijenje s Istoka, posebno iz Perzije. Tumačeći stare orijentalne i grčke mitove na način kako su ih u svoje vrijeme tumačili Platon i neoplatonovci, Plethon je bio uvjeren da čak i Homerovi bogovi mogu naći svoje mjesto u kršćanskom vjerovanju nadahnutom platonističkim načelima.¹⁰

⁷ R. Sabbadini, *L'ultimo ventennio della vita di Manuele Crisolora*, u »Giornale liguist«, XVII (1890), 321—326; E. Legrand, *Bibliographie hellénique*, I. Paris 1885, str. XIX—XXX.

⁸ C. Carbonara, *Il platonismo nel Rinascimento*, u »Grande enciclopedia filosofica« diretta da Michele Federico Sciacca, vol. VI. Milano, Marzorati, 1964, str. 527—528.

⁹ F. Schultze, *Georgios Gemistós und seine reformatorische Bestrebung*. Jena 1864; W. Gass, *Gennadius und Plethon*. Breslau 1844; W. Taylor, *Plethos Criticism of Plato and Aristotle*. Menasha Wis. 1921; B. Kieszowski, *Studi sul platonismo del Rinascimento in Italia*. Firenze 1936.

¹⁰ C. Carbonara, n. dj. str. 528—529.

Ova Plethonova stajališta i polemički tonovi protiv Aristotela i aristotelizma potakli su u Italiji živahne rasprave i to ne samo među talijanskim filozofima nego i među doseljenim Grcima. Tako su se npr. Geórgios Skolarios (1405—1472), Theódoros Gazes (1398—1475.) i Geórgios Trapezuntski (1395—1484) osjetili ponukanim ustati na obranu aristotelizma, dok je Bessarion preuzeo posredničku ulogu nastojeći ublažiti oštrinu Pléthonove polemike.

Poslije ovih rasprava, u kojima talijanski humanisti nisu uvijek igrali glavnu ulogu, u Italiji je zavladao nezapamćeno zanimanje za Platona i platonizam, što najbolje pokazuje osnivanje platonističke akademije u Firenzi (*Accademia Fiorentina*) koju je g. 1454., potpomognut od vojvode Cosima de' Medici (1429—1433; 1435—1464), osnovao Marsilio Ficino (1433—1499). Nije bez značenja činjenica da su njezina osnivača suvremenici nazivali »drugim Platonom«. I upravo je ova akademija izvršila odlučujući utjecaj na filozofsko opredjeljenje mnogih talijanskih renesansnih filozofa kao što su npr. bili Egidio da Viterbo (1469—1532), Leone Ebreo (1460/63—1520/35), Cristoforo Landino (1424—1492), Giovanni Pico della Mirandola (1463—1494) te kasnije Giordano Bruno (1548—1599), Tommaso Campanella (1568—1639) i toliki drugi.

Ipak, najtipičniji predstavnik talijanskog renesansnog platonizma bio je, bez sumnje, Marsilio Ficino koji je duboko vjerovao u mogućnost obnove čovjeka, religioznog i društvenog života povratkom na izvornu nauku starog platonizma. On je, kao i većina članova Firentinske akademije, u platonizmu vidio sintezu cjelokupne antičke religiozne misli, pa tako i samog kršćanstva, smatrajući ga (platonizam) najuzvišenijom i najistinitijom religijom. Kao logična posljedica, platonizam je za nj ujedno bio i najviši i najsavršeniji izraz teologije za koju tvrdi da joj je sustavni začetnik bio legendarni Merkurije Trismegist, a nastavljajući Orfej i Pitagora. Dodirnu točku te teologije s kršćanstvom Ficino vidi u tobožnjem zajedničkom izvoru Platonova i Mojsijeva naučavanja držeći — kako se to lako može vidjeti iz njegova djela *Mercurii Trismegisti Liber de Potestate et Sapientia Dei* (Treviso 1471) — da je ono srž sve kasnije teologije. Drugim riječima, povratak platonizmu za Ficina nije značio povratak na poganstvo, nego istinsku obnovu samoga kršćanstva, budući da je platonizam njegovo iskonsko ishodište.¹¹ U tom duhu svojim djelom *Theologia Platonica de animorum immortalitate* pokušao je čak udariti temelje novoj kršćanskoj teologiji.

Po svom filozofskom opredjeljenju i vjerskom uvjerenju njemu je najbliži Giovanni Pico della Mirandola koji u platonizmu vidi samo kariku neprekinutog lanca koji povezuje Zaratustru i Krista

¹¹ N. Abbagnano, *Storia della filosofia*, II. Torino, UTET, 1966, str. 65—66.

unoseći tako, po ugledu na Plethona, u platonističku filozofiju elemente perzijsko-babilonske filozofijske i religiozne misli, kako će to poslije njega učiniti toliki drugi neoplatoničari XV i XVI st. U tom duhu napisano je njegovo poznato djelo *Conclusiones philosophicae, cabalisticae et theologicae* (Rim 1486) u 900 teza napabirčenih po kojekakvim djelima latinskih, arapskih, peripatetičkih, platonističkih i pitagorovskih filozofa te latinskih i perzijskih teologa i kabalista. On je, dapače, g. 1487. želio sazvati u Rimu jedan međunarodni skup filozofa i teologa cijeloga svijeta da raspravljaju o tim njegovim tezama i — unatoč svim postojećim razlikama — uspostave sveopći mir. No, ti su njegovi planovi, posebno teze u kojima je stavljao kršćanstvo na istu razinu s ostalim religijama ili su se odnosile na magiju, izazvale papu Inocenta VIII (1482—92) koji je počeo sve sumnjičavije gledati na te u najmanju ruku čudne Picove spekulacije. Da Pico nije uživao podršku nekih moćnih rimskih krugova, gotovo je sigurno da bi morao računati s određenim posljedicama. Ipak, g. 1487. njegovih je 13 teza proglašeno sumnjivima za krivovjerje. No kad je njihov autor na naduven način napisao njihovu *Apologiju*, bilo je osuđeno svih njegovih 900 filozofsko-teoloških teza.¹²

Što se pak tiče našega Petrića valja odmah reći da je on, kao uostalom i većina neoplatoničara XV i XVI st., uglavnom slijedio Ficina i Pica della Mirandola. On u svojoj *Nova de universis philosophia*, po ugledu na Picove *Conclusiones philosophicae, cabalisticae et theologicae* pokušava izgraditi jedan nov filozofski sustav ili, kako on kaže, »novu filozofiju« sastavljenju od čudne mješavine platonističkih, neoplatonističkih, predplatonističkih, pitagorovskih, kabalističkih i kaldejskih elemenata, koju onda želi suprotstaviti Aristotelu ili je predstaviti kao alternativnu filozofiju aristotelizmu. Petrić svojim žestokim napadima na Aristotela neodoljivo potsjeća na Plethona optužujući velikog Stagiranina da je iznevjerio povjerenje koje je u nj polagao njegov učitelj, zove ga »ocem svih filozofskih zabluda« i nijeće mu bilo kakvu originalnost i znanstveno poštenje.¹³ On u svom nepomirljivom neprijateljstvu prema Aristotelu ide tako daleko da čak u uvodu svoje *Nova de universis philosophia* moli papu Grgura XIV da se posluži svojom vlašću i zabrani predavanja aristotelizma ne samo u Rimu nego i u cijelomu svijetu.

No, unatoč ovako radikalnom i nepomirljivom antiaristotelizmu i, za jednoga mislioca, neuobičajenoj odbojnosti prema svemu što se na bilo koji način može nazvati aristotelizam, Petrić se ipak u svom djelu *Nova de universis philosophia* dokazao kao vrstan filozof stekavši ubrzo slavu najboljeg neoplatonističkog filozofa XVI

¹² C. Carbonara, n. dj. str. 537—538.

¹³ L. Malusa, *Storia del pensiero occidentale*, III. Milano, Marzorati, 1975, str. 273.

st. u Italiji. Ipak, najveće je priznanje za svoj filozofski rad dobio g. 1591. kad ga je njegov nekadašnji kolega sa studija u Padovi (1547—55) Ippolito Aldobrandini (1536—1605), koji je 30. siječnja 1592. bio izabran za papu uzevši ime Klement VIII, pozvao u Rim da preuzme katedru filozofije na sveučilištu Sapienzi, što je Petrić — razumije se — odmah objeručke prihvatio. Taj poziv za nj je značio ne samo kraj nesnalaženju u životu, lutanju i materijalnoj oskudici koja ga je do tada kao sjena pratila, nego ujedno i najveće priznanje za tako plodnu djelatnost koju je g. 1587—92. bio razvio u Ferrari. Krenuo je na put pun optimističkih nada i planova.¹⁴ Opskrbljen uz to preporukom ferrarskog vojvode Alfonsa II d'Este (1559—97) 18. travnja 1592. stigao je u Vječni Grad,¹⁵ a već 23. travnja primio ga je u posebnu audienciju njegov stari prijatelj papa Klement VIII zadržavši se s njim u podužem razgovoru. Odmah mu je dodijelio profesorsku plaću od 500 dukata koja se, računajući druga primanja, mogla popeti i do 840 dukata. Papa je uz to izrazio želju da bi ga češće želio vidjeti i s njime prijateljski razmijeniti misli te ga smjestio u vlastitu palaču stavivši mu za to na raspolaganje posebnu prostoriju.¹⁶ Poslije svega nekoliko dana, na opće zadovoljstvo brojnih slušatelja, započeo je svoja predavanja

¹⁴ U svom spisu *Declarationes* Petrić se sjeća svog prelaska iz Ferrare u Rim riječima: »Postquam anno salutis MDXCI a Clemente VIII Pont. Opt. Max. Ferraria evocatus Romam veni atque in Palatinam Pontificiam familiam honorificentissime sum adscriptus, multi veteres amici novique, viri undequaque doctissimi, quorum Urbs Roma fere alter orbis est, salutatum me quotidie ventitarunt. Eorum humanum hoc officium libens rependebam. Mox Platonis Timaeum publice in hoc totius orbis celeberrimo gymnasio, frequentissimo auditorio, coepi exponere. Interim libri novae philosophiae, quos paulo ante Ferrariae in lucem edideram, vulgari coeperunt atque a multis legi. In eorum lectione, prout variae sunt hominum sententiae, varii animorum instinctus sunt cogniti. Alij vetustatem ac novitatem rerum admirari atque laudare. Aliis non admodum placere. Alii atque aliter sentire. Id maxime duplici de causa: et quod Platonem amare nimium viderer et quod Aristotelem non multi facerem. De hac re postea.« (T. Gregory, *L' »Apologia« e le »Declarationes« di F. Patrizi*, str. 417).

¹⁵ U pismu svom prijatelju Oraziju Capponiju 25. travnja 1592. Petrić piše: »Arrivai a Roma sano e salvo alli 18 del presente, stanco sì, ma sano« (Francesco Patrizi da Cherso, *Lettere ed opuscoli inediti*. Edizione critica a cura di Danilo Aguzzi Barbagli. Istituto Nazionale di studi sul Rinascimento. Firenze, Nella sede dell' Istituto Palazzo Strozzi, 1975 str. 83).

¹⁶ U pismu kardinalu Scipionu od 29. travnja 1592. Petrić piše: »Arrivai a Roma alli 18 e alli 23 baciai il piede a Nostro Signore, che mi vide allegramente, e mi disse ch'io fossi il benvenuto, e che volea che ci vedessimo spesso volte. Ha poi ordinato che io abbia stanza in Palazzo a parte, et assegnatomi cinquecento ducati per la lettura, sì che in tutto saranno ducati 840, a che vesta di morello, a uso di suo cameriere segreto« (n. dj. str. 85).

na Sapienzi tumačenjem Platonova *Timeja*¹⁷. Sada mu se činilo da je konačno uplovio u mirne vode toliko željene karijere i materijalne sigurnosti pa nije imao nikakva razloga žaliti za Ferrarom. Osim toga, od samoga početka okružili su ga brojni štovatelji koji nisu krili svoje divljenje prema njegovom velikom znanju i izvanrednoj erudiciji. Među njima se nalazio i Torquato Tasso (1544—95) s kojim je — istini za volju — više polemizirao nego dijalogizirao jer mu je spočitavao nedopustivu pristranost u odnosu na Aristotela¹⁸ i s kojim je malo kasnije podijelio isti grob u samostanskoj crkvi sv. Onofrija na padinama Janikula. Međutim, taj nesumnjivi uspjeh i zadovoljstvo koje je osjećao bili su samo privid ili, bolje reći, zatišje pred buru koja se malo po malo počela nazirati na obzorju.

Neprilike su — kako to obično biva — došle odakle se najmanje nadao: od svoga najvećeg i najboljeg filozofskog djela *Nova de universis philosophia* u koje je uložio toliko truda i polagao toliko nada i od koga je mogao očekivati sve drugo samo ne to. Ipak, upravo se to dogodilo.

Čim se, naime, *Nova de universis philosophia* počela širiti i čitati u rimskim učenim krugovima, odmah je počela izazivati različite dojmove i reagiranja. Jedni su hvalili njezinu »vetustatem ac novitatem rerum«, dok su drugi zazirali od Petrićeva odveć vatre-nog platonizma i smionih napada na Aristotela. Uglavnom mu se prigovarala pretjerana nejasnoća nekih ili odveć starih ili odveć novih izraza i pojmova, tako da je Petrić bio prisiljen u jednom kratkom spisu objasniti njihovo značenje.¹⁹ Malo po malo u Rimsku kuriju su počeli stizati glasovi o neortodoksnosti njegova djela i tvrdnjama nespojivim s katoličkim vjerovanjem, posebno onima koje se odnose na Boga, stvaranje, besmrtnost duše itd.²⁰ izazivajući sumnjičavost crkvenih krugova. Tako je Petrićevu knjigu uzeo u ruke i službenik Sv. Oficija Juan Pedro de Saragozza,²¹ pomoćnik

¹⁷ Usp. bilj. 14. Petrićeva predavanja *Lectiones in Platonis Timaeum* ostala su u rukopisu (Francesco Patrizi da Cherso, *Lettere ed opuscoli inediti*, str. 553).

¹⁸ *Discorso sopra il parere fatto dal Signor Francesco Patrizio in difesa di Lodovico Ariosto*, u »Opere di Torquato Tasso«, IV. In Firenze 1724, str. 207—213.

¹⁹ U uvodu svoga spisa *Declarationes* Petrić piše: »Nunc de mea philosophia. In ea, quoniam multa loca, vel prae dogmatum vetustate, vel etiam novitate, vel quod non satis essent expressa, petierunt a me ut ea brevi commentatione explicarem et clariora redderem, ne vel parum vel perperam intellecta aliquibus non satisfacerem. Eorum monitis parui, atque praesentem ea de causa suscepi laborem.« (T. Gregory, *L. Apologia e le Declarationes di F. Patrizi*, str. 417).

²⁰ N. dj. str. 415, bilj. 40.

²¹ Juan Pedro de Saragozza bio je pomoćnik »učitelja Sv. Palače« Bartolomea de Miranda za cijelo vrijeme vršenja te službe: 20. ožujka 1591 — 7. lipnja 1975. T. Gregory za nj upućuje na slijedeću literaturu:

službenog teologa papinskog dvora ili »učitelja Svete Palače« (lat. *magister Sacri Palatii*) Bartolomea de Miranda²², koji je po službenoj dužnosti, u ondašnjem jeku borbe s luteranizmom i kalvinizmom, pazio da se među katolike ne bi uvukla kakva nauka protivna katoličkom vjerovanju. Zato je Petrić već 7. studenoga 1592. bio pozvan u ured Kongregacije indeksa²³ radi potrebnih objašnjenja. Tu je, na svoje veliko iznenađenje, saznao da je Juan Pedro de Saragozza u međuvremenu već bio cenzurirao njegovo djelo predloživši da se ono uvrsti u Popis zabranjenih knjiga²⁴ i zabrani

J. Quetif — J. Echard, *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, II, Lutetiae Parisiorum 1721, str. 432; C. Catalano, *De Magistro Sacri Palatii Apostolici*, Romae 1751, str. 140; Vincentius Maria Fontana, *Syllabus Magistrorum Sacri Palatii Apostolici*, Romae 1663, str. 147—149.

²² Bartolomeo de Miranda (1544—97/99) bio je španjolski dominikanac iz Cordobe. Na poziv pape Siksta V došao je u Rim g. 1587. predavati teologiju u Zavodu sv. Tome Akvinskoga, ali je odmah zatim prešao na rimsko sveučilište Sapienzu gdje se istakao kao vrstan teolog. G. 1591. bio je imenovan »učiteljem sv. Palače« ili službenim papinskim teologom. Tu je dužnost obavljao za pontifikata triju papa: Grgura XIV, Inocenta IX i Klementa VIII (A. Mortier, *Histoire de Maîtres Généraux de l'Ordre des Frères Prêcheurs*, V. Paris 1911, str. 579—581; J. Quetif — J. Echard, *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, II, str. 321; I. Taurisano, *Hierarchia Ordinis Praedicatorum*, Romae 1916, str. 55; P. Álvarez, *Santos, Bienaventurados, Venerables de la Orden de Predicadores*, III, Vergara 1922, str. 176—184; A. Walz, *Die Bartholomäusse von Miranda und von Mirandula im 16. Jahrhundert*, u »Angelicum«, XXV (Roma 1948), 202—204.

²³ Kongregacija Sv. Oficija (lat. *Congregatio Sancti Officii*) ili Sv. Oficij zvala se sve do g. 1908. *Sancta Romana et Universalis Inquisitio*. Ustanovio ju je 3. srpnja 1542. papa Pavao III. Ne smije se pobrkati sa Španjolskom ili srednjovjekovnom inkvizicijom, koje su imale različito podrijetlo i različitu namjenu. Svrha joj je bila uglavnom suzbijanje luteranizma i kalvinizma. Od g. 1564. dobila je zadatak suzbijati učenja protivna katoličkoj vjeri koja su se širila knjigama. Dio njezinih kompetencija prenio je g. 1571. papa Pio V na posebno ustanovljenu Kongregaciju indeksa (lat. *Congregatio Indicis*) koja je imala zadatak sustavno pratiti izlaženje novih vjerskih knjiga. Ako je neka od njih sadržavala učenje protivno katoličkom vjerovanju ili je mogla izazvati pometnju među vjernicima, Kongregacija indeksa bi je unosila u »Popis zabranjenih knjiga« (lat. *Index librorum prohibitorum*) braneći da se one čitaju ili šire među katolicima. Ukinuta je g. 1917., a njezinu ulogu je preuzela Kongregacija Sv. Oficija (Usp. J.-M.-I., *La S. Congrégation de l'Index mieux connue et vengée*, Paris 1866; J. Simor, *De S. Congregatione Indicis*, u »Archiv für katholisches Kirchenrecht«, XXI (1869), 46—74; A. Villien, *Le St-Office et la suppression de la Congrégation de l'Index*, u »Le canoniste contemporain« XL (1917), 98—111).

²⁴ »Die 7^a novembris 1592. Admissus fuit in Congregatione Franciscus Patritius, ut sui operis rationem redderet, paratus retractare errata« (Rim, Sacra Congregatio pro doctrina fidei, Arhiv Kongregacije indeksa, Diari, vol. I, pod spomenutim datumom. Citirano prema: L. Firpo, *Filosofia italiana e Controriforma*, str. 167).

njegovo daljnje širenje jer da sadrži više sumnjivih pa čak i otvoreno protivnih tvrdnja katoličkoj vjeri.²⁵

Poslije prvog iznenađenja Petrić se pribrao, smislio plan daljnjeg postupka pa je tako 4. studenoga iste godine uputio pismo kardinalu Girolamu Berneriju, jednomu od najuglednijih članova Sv. Oficija, u komu kaže da mu je teško povjerovati u mogućnost jedne takve odluke Kongregacije indeksa koja je bila nadležna za njegov »slučaj«, ali ipak izražava spremnost da odmah ispravi sva cenzurirana mjesta.²⁶ Svega tjedan dana kasnije Petrić se pojavio na Kongregaciji indeksa noseći na brzinu sastavljen spis ispravaka pod naslovom *Emendatio Francisci Patricii in libros suae novae philosophiae*²⁷ moleći kardinale spomenute kongregacije da ga pregledaju i odobre kvalificirani revizori.²⁸ Ne dobivši u dogledno vrijeme nikakav odgovor, Petrić je 23. ožujka 1593. uputio nov dopis Kongregaciji moleći da ona konačno pregleda i odobri njegov ispravak kako bi ga mogao unijeti u još neuvezane primjerke svoje knjige koji su se nalazili u Ferrari.²⁹

²⁵ Tekst njegove cenzure nije sačuvan ili se za nj ne zna. Ipak je moguće o njoj stvoriti približno određenu sliku iz Petricevih odgovora na njegove objekte sadržanih u *Apologia* i *Declarationes*.

²⁶ Illustrissimo e Reverendissimo mio Signore colendissimo, m'è stato detto che, non ostante la mia correzione data a Vostra Signoria Illustrissima e Reverendissima e offertomi di emendare tutto il libro mio, si persiste di volerlo mettere sull'Indice »donec expurgetur«. Non mi pare ciò credibile, poichè io tuttavia lo vo espurgando e la settimana che viene lo darò espurgato tutto. Però la supplico a non voler darmi questa perpetua infamia di metterlo in su l'Indice, sendo io prontissimo ad obediare a quel santissimo tribunale. Sarei venuto io stesso a supplicarla, ma questo mal tempo me ne spaventa. Le bacio umilmente le mani e me le raccomando in grazia. Di casa, alli 4 dicembre 1592. Di Vostra Signoria Illustrissima e Reverendissima divotissimo servitore Francesco Patricio. (L. Firpo, n. dj. str. 167.) Autograf se nalazi u arhivu Kongregacije indeksa, Protocolli, vol. I, f. 465 i 468).

²⁷ Objavio ju je P. O. Kristeller (v. bilj. 4) iz arhiva Kongregacije indeksa, Protocollo, vol. O, ff. 376—379.

²⁸ Petrić Juana Pedra de Saragozza očito nije smatrao kvalificiranim da donese sud o svojoj filozofiji nazivajući ga u svojoj »Apologiji«: iuvenis satis, qui acerrimam in eum censuram est aggressus, quam vix novem mensibus peregit: Deus bone, qualem, quam doctam, quam acutam, quam iurigiorum, quam calumniarum plenam quas Indicorum maximus elephans vix ferre posset. (Usp. T. Gregory, *L' »Apologia« e le »Declarationes«*, str. 409.

²⁹ »Illustrissimo e Reverendissimi Signori, supplica Francesco Patri-zio che, avendo egli molti giorni sono, avanti Natale, presentato a questo sacratissimo tribunale il suo libro emendato da lui e supplicato che comandassero che fosse dato a vedere a persona loro confidente e intendente, affinché, bisognando, potesse anche più emendarlo: e intendendo non essere ancora stato dato a vedere a niuno, di nuovo torna a supplicare che sia dato e riveduto quanto più tosto sia possibile, affinché si possa pubblicare e racconciare quelli che sono in mano del libraio. E l' averà per grazia singolare« (L. Firpo, *Filosofia italiana e Controriforma*, str. 168. Original se nalazi u arhivu Kongregacije indeksa, Protocolli, vol. I, ff. 464 i 469).

U međuvremenu su kardinali njegov ispravak dali »učitelju sv. Palače« da ga pregleda napomenuvši da do daljnega ipak ostaje na snazi zabrana širenja cenzurirane knjige.³⁰ 28. ožujka 1593. Kongregacija je Petrićev ispravak uručila generalu Družbe Isusove Claudio Acquaviva (1543—1615) moleći ga da odredi jednog isusovca svoga povjerenja koji bi donio nepristrano rješenje. Acquaviva je cijelu stvar predao genovskom isusovcu, vrsnom pravniku Benedetto Giustinianiju (†1622) koji je sredinom g. 1593. dao svoje mišljenje u spisu *Admonitio in Novam Francisci Patricii philosophiam*. Na Petrićevo ugodno iznenađenje Giustinianijevo je mišljenje za nj bilo povoljno pa mu je ulilo mnogo nade u povoljan konačni ishod ove neobične parnice.³¹

Ne čekajući prekrizanih ruku da drugi odluče o sudbini njegova filozofskog djela Petrić se u međuvremenu obratio svom starom prijatelju papi Klementu VIII, koji ga je 24. travnja 1594. primio u posebnu audijenciju, izložio mu čitav slučaj i zamolio da posreduje kod Kongregacije indeksa. Ne znamo, na žalost, za ishod ovog papina interventa, ali nije teško zamisliti da ga je papa umirio obećavši da će pažljivo proučiti njegov slučaj i ispitati kako točno stoje stvari. U svakom slučaju, Petrić je na njegov savjet, ili na vlastitu inicijativu, krajem lipnja uputio kardinalima Kongregacije indeksa slijedeći dopis u kojemu traži da mu se predaju Giustinianijeve opaske kako bi ih mogao unijeti u još neuvezane primjerke svoje knjige:

Illustrissimi e Reverendissimi Signori,

Più giorni sono che il Reverendissimo Padre Generale del Gesù restituiti al Padre frate Pavolo, segretario di cotesta Sacra Congregazione,³² la correttione da me fatta della mia filosofia insieme con un'altra fatta di commissione di Sua Signoria Reverendissima dal Padre Benedetto Giustinian. Ora supplico io, Francesco Patricio, che Vostre Signorie Illustrissime e Reverendissime siano servite d'ordenare che mi sia data la correttione di detto Padre Giustiniano, acciò possa dar fine all'intera correttione di detta mia filosofia et il libro possa uscire a luce corretto et espurgato, secondo il decreto di cotesto Santo Tribunale. Il che riceverò per gratia singolare.³³

Petrić je, vjerojatno ohrabren papinim posredovanjem, polagao mnogo nade u klauzulu »donec corrigatur« pa se žurio da Giustini-

³⁰ »Die 12 decembris [1592]. Auditus Patritius pro censura suorum operum, quae a Magistro Sacri Palatii erit approbanda, et decretum quod in Indice reponatur cum clausula prout habetur« (L. Firpo, n. dj. str. 168, bilj. 2).

³¹ T. Gregory, n. dj. str. 400—401.

³² Dominikanac Paolo Pichi da Borgo S. Sepolcro (+ 1622), tajnik Kongregacije indeksa g. 1591—1613, zatim biskup Volterre (Usp. L. Firpo, n. dj. str. 169, bilj. 5).

³³ L. Firpo, n. dj. str. 169—170. Francesco Patrizi da Cherso, *Lettere ed opuscoli inediti*, str. 103—104.

anijeve opaske unese u još neuvezane primjerke svoje knjige želeći na taj način izbjeći da ona bude stavljena na Indeks i tako pretrpi veliku moralnu i materijalnu štetu. Njegove nade u povoljan ishod svojih nastojanja još su više porasle kada je Kongregacija 3. srpnja 1593. odlučila da se udovolji njegovoj molbi i pozvala ga da se dogovori s cenzorom o konačnom obliku ispravka.³⁴ On se odmah dao na posao da ispravi što je smatrao da treba ispraviti i opravda za što je smatrao da treba ostaviti pa su tako nastala njegov dva slična spisa: *Apologia* upravljen sucima Sv. Oficija³⁵ i *Declarationes in quaedam novae suae philosophiae loca obscuriora*.³⁶ 3. lipnja 1594. predao je Kongregaciji indeksa *Declarationes* kao odgovor na cenzuru Juana Pedra de Saragozza potkrijepljenu mišljenjem koje je, na traženje »učitelja Svete Palače« o njoj dao španjolski isusovac Juan Azor, profesor moralne teologije na Rimskom kolegiju. No, čini se da kardinali nisu imali previše povjerenja u tu Azorovu preporuku u kojoj sam njezin autor izjavljuje da nije imao prilike pročitati *Nova de universis philosophia*, nego samo *Declarationes* ne nalazeći u njima išta što bi se protivilo katoličkoj vjeri il čudoređu,³⁷ pa su prije donošenja konačne odluke još jedanput htjeli čuti što o svemu tomu misli Benedetto Giustiniani koji je odmah uzeo stvar u svoje ruke. Poslije svega osam dana Giustiniani je predao Kongregaciji svoj sud koji se sada znatno razlikovao od njegova prvog mišljenja.³⁸ Uočivši odmah razliku ne samo između Azorove i Giustinianijeve ocjene, nego i između prvoga i drugoga Giu-

³⁴ »Die 3^a iulii 1593. Decretum quod censurae per Patrem Justinianum factae tradantur Patritio, qui cum eodem Patre Justiniano concordet pro ultima sui operis expurgatione, ut a Congregatione approbari possit« (L. Firpo n. dj. str. 170, bilj. 1).

³⁵ Objavio ju je i komentirao T. Gregory. V. bilj. 3.

³⁶ Objavio ga je T. Gregory, L' »Apologia« e le »Declarationes« di F. Patrizi, str. 417—424.

³⁷ »Has declarationes, quibus dominus Franciscus Patritius aliquot in sua nova philosophia locos obscuriores declarat, perlegi; libros de nova philosophia ab auctore editos non legi et propterea de praedictis libris nullam sententiam ferre possum. Quod vero attinet ad has declarationes, in eis quaedam sunt quae ad rem theologicam pertinent, in quibus nihil invenio, quod fidei catholicae ac Sanctae Romanae Ecclesiae decretis repugnet aut a rectis moribus dissentiat, aut quod piorum hominum aures merito offendant. Alia sunt quae ad controversias physicas spectant in quibus auctor ingenue ac libere profitetur multa se docere contra Aristotelem et eius philosophiam tot saeculis ante publico et theologorum et philosophorum consensu receptam. Sed in iis quoque nihil invenio, quod catholicae fidei decretis aut bonis moribus adversetur, quamvis nova placita aut antiqua et vetera renovata ab auctore multis forsitan non placebunt. Ex Collegio Romano Societatis Jesu, die 22 aprilis an. D. 1594. Joannes Azor, studiorum praefectus in eodem Collegio« (T. Gregory, n. dj. str. 396).

³⁸ »Die XI iunii [1594]. Admissus reverendus Pater Benedictus Justinianus, qui retulit quae sibi videbantur pro censura et publicatione operum Francisci Patritii: et decretum quod illustrissimo cardinali Toletu liber cum censuris et apologia deferatur, qui, omnibus consideratis,

stinianijeva nalaza, kardinali su — u nastojanju da sačuvaju potpunu objektivnost i nepristranost — još jedanput potražili trećeg, neutralnog suca našavši ga ovaj put u španjolskom kardinalu Franciscu Toledo (1532—1596), inače vrsnom filozofu i teologu, i zamolili da pomno prouči cijeli »slučaj« te donese svoje stručno mišljenje.³⁹

Što se pak tiče Petrićeve *Apologije* i *Declarationes* treba istaknuti da su to dva slična, a u nekim dijelovima i istovjetna spisa.⁴⁰ U njima Petrić odlučno odbacuje navode cenzure tvrdeći da njegov tužitelj Juan Pedro de Saragozza zapravo uopće ne shvaća pravi smisao njegova djela, nego da svoje optužbe zasniva na pojedinačnim i iz teksta istrgnutim frazama koje u kontekstu imaju sasvim drugo značenje. Tvrdi da je imao najbolju nakanu kada se dao na posao da izradi jednu novu filozofiju koja bi prikladnije izražavala istine kršćanske vjere te u prilog tomu iznosi neke biblijske i patrističke dokaze. Drugim riječima, Petrić u stvari ovim spisima brani filozofsku impostaciju svoga djela koja, u duhu nekih crkvenih otaca te srednjovjekovnog i renesansnog platonizma, u platonističkoj filozofiji, naučavanjima Zoroastra, Hermesa Trismegista i orfejskim mitovima vidi racionalnu prethodnicu objavljenih istina kršćanske vjere, zastupajući mišljenje da mu ona ne samo nisu protivna, nego da su veoma sukladna. Po tomu ovi Petrićevi spisi spadaju u red najzanimljivijih dokumenata renesansne polemike između platonizma i aristotelizma.⁴¹

Kao što je lako zaključiti iz iznesenoga, Petrić se u svojoj *Apologiji* i *Declarationes* nipošto nije ograničavao na puku obranu, nego je smogao dovoljno hrabrosti da napadne svoga cenzora za koga tvrdi da se očito ne može pohvaliti dobrim poznavanjem patrističke misli i crkvene predaje.⁴² Ovako odlučno držanje i otvoreno iznoše-

referat, quid sentiendum sit et determinandum a Congregatione pro eiusdem operis permissione vel suspensione» (L. Firpo, n. dj. str. 170, bilj. 4).

³⁹ Isusovački kardinal Francisco de Toledo (Cordova 1532 — Rim 1596) bio je vrstan teolog i diplomat. Objavio je više filozofskih i teoloških djela koja su u svoje vrijeme bila veoma cijenjena.

⁴⁰ Vidi T. Gregory, n. dj. str. 416.

⁴¹ T. Gregory, *L'Apologia ad censuram di Francesco Patrizi*, u »Rinascimento» IV (Firenze 1953), n. 1, str. 91.

⁴² »Ego quidem de Reverendo Patre Scari Palatii Magistro nihil conqueror; scio enim eum prae valetudine sua hypochondriaca librum meum legere non potuisse, socio suo Fratri Joanni Petro de Saragozza id negotii mandasse, viro satis iuveni et, ut ipse sese prodit, nec satis philosopho nec satis theologo. Hic vir censuram hanc novem mensibus conscripsit, verbis quidem brevem, sed rebus longe acerrimam. Cuius summam his capitibus comprehensam paucisque vos, iustissimi Iudices, auditote. VI propositiones de suo ingenio confixit, quae in meo libro nullibi leguntur. XII catholicas, ut haereticas apparerent, mutilavit. XXII externas, Zoroastri scilicet et aliorum philosophorum, quasi meae essent, haeresios notavit. IV [quatuor] inter theologos in quaestione ad utramque partem positas pro terminatis contra me attulit. XVI mere

nje svoga stava navodi Tullija Gregoryja na zaključak da je Petrić svoju *Apologiju* napisao vjerojatno prije nego je 7. studenoga 1592. bio pozvan na Kongregaciju indeksa kada je spremno izjavio da je »paratus retractare errata«.⁴³

No sva Petrićeva nastojanja da pošto-poto izbjegne stavljanje na Indeks zabranjenih knjiga svoga djela u koje je polagao tolike lijepe nade na kraju ipak nisu urodila željenim plodom. Te su se nade konačno rasplinule kada je 2. srpnja 1594. bio pozvan na Kongregaciju indeksa gdje mu je saopćeno da se na temelju svih dotadašnjih analiza i proučavanja a posebno zadnjeg nalaza kardinala Francisca Toleda došlo do zaključka da njegovo djelo ipak sadrži neke tvrdnje i stajališta protivne katoličkom naučavanju i da se zbog toga stavlja na Indeks zabranjenih knjiga i zabranjuje njegovo daljnje širenje. Iako ga je ovako radikalna presuda morala iznenaditi, jer je bila u suprotnosti s njegovim nadama pothranjivanima papinom osobnom intervencijom i odlukom Kongregacije da mu se uruči Giustinianijev ispravak radi njegova unošenja u još neuvezane primjerke svoje knjige, Petrić joj se ipak nije protivio nego je izjavio da kao katolik nikada nije namjeravao naučavati nešto što bi na bilo koji način bilo u suprotnosti s učenjem Katoličke Crkve. Tu je ujedno primio na znanje da — u suglasnosti sa spomenutom presudom — mora potražiti sve poznate primjerke svoga djela u Rimu i uručiti ih Kongregaciji da se unište.⁴⁴

physicas, quasi theologicae essent, reprehendit. XI non intellectas perverse est interpretatus. VIII loca ex sacris conciliis, ex patribus falso citavit. XXI dum meas carpit, suas sapientes haeresim videtur affirmare. Has tales et tam veraces tam sincerar Frater Joannes Petrus attulit contra me; Pater Magister, nimium illi fidens, eas sua manu subscripsit, Summo Pontifici detulit, et his talibus librum meum, qui nihil contra fidem habet, apud vos, Iustissimi Iudices, prohibendum procurat. Sed quia id pro suo officio facit, excusatum habeo» (T. Gregory, *L' »Apologia« e le »Declarationes« di F. Patrizi*, str. 412).

⁴³ N. dj. str. 392.

⁴⁴ »Die 2 iulii 1594. Illustrissimus dominus cardinalis Toletus retulit quae sibi animadversione digna videbantur in operibus Patritii, quae diu discussa et mature examinata fuere, et tandem omnium consensu decretum, quod liber omnino prohiberetur et auctor in Congregatione advocatus admoneretur et corrigeretur, ostendendo quot erronea in suo opere continentur, quae nec sentire nec docere, praesertim in Urbe, catholicum virum decet. Patritius coram illustrissimis Cardinalibus tunc se praesentavit et se ac sua omnia correctioni Sanctae Matris Ecclesiae ac arbitrio Sacrae Congregationis humiliter submisit, de erratis ignoranter veniam petens et se catholicum et Sanctae Matris Ecclesiae obsequentissimum filium semper fuisse, nec se ita ut scripsit sentire nec talia docere testatus est; quare, acriter primum et deinde benigne admonitus et correctus, dimissus fuit, mandando eidem ut omnia sui operis exemplaria quam diligentissime persequeret et Congregationi traderet suppressenda, sicuti postea per secretarium factum est; et quae in Urbe reperta sunt, in unum collecta apud Magistrum Sacri Palatii servantur et apud secretarium est originale impressum cum censuris et expurgationibus; quae

Nije moguće ustanoviti koliko je primjeraka Petrićeva djela bilo pronađeno po rimskim knjižarama i uništeno. No sudeći po veoma malom broju do danas sačuvanih primjeraka čini se da je ta odluka bila savjesno provedena. Ostali primjerci, koji su još uvijek čekali na uvez u Ferrari, bili su spašeni zahvaljujući snalžljivosti izdavača Mammarellija koji je — da izbjegne materijalnu štetu — iz Ferrare jednostavno pobjegao u Veneciju ponijevši sa sobom sve otisnute a još neuvezane primjerke. Kako je svojedobno utvrdio Olindo Guerrini, Mammarelli je te primjerke u Veneciji prodao tiskaru i izdavaču Robertu Meiettiju koji ih je g. 1593., u nešto izmijenjenom obliku i rasporedu pojedinih dijelova i ispuštivši neke nebitne stvari, uskoro pustio u prodaju kao drugo preuređeno izdanje.⁴⁵

U međuvremenu je *Nova de universis philosophia* bila unesena u Indeks objavljen 27. ožujka 1596. s klauzulom »donec corrigatur« kako je to u svoje vrijeme bio predložio Juan Pedro de Saragozza ostavljajući tako samo hipotetsku mogućnost jednog kasnijeg »očišćenog« izdanja.⁴⁶

No koliko god ova presuda Kongregacije indeksa — unatoč navedenoj klauzuli — izgleda konačnom i neopozivom, Petrić se s njom nije želio pomiriti jer ju je smatrao nepravednom i neispravnom. Zbog toga se odmah poslije njezina donošenja obratio papi Klementu VIII u uvjerenju da mu još jedino on može pomoći moleći ga da utječe na odgovorne u Kongregaciji kako bi preispitali njegov slučaj objektivniji i mjerodavniji suci. Njegova molba na neki način sažima sve važnije trenutke njegova »slučaja« pa je ovdje donosimo u cjelosti:

Sanctissime ac Beatissime Pater.

Puto te memoria tenere, me ante 4r annos meam novam philosophiam iuxta decreta Sacrosancti Concilii Tridentini et superiorum permissu Ferrariae edidisse, et in eam, cum huc allata est, a socio et Magistro Sacri Palatii censuram esse conscriptam, tibi que Sanctissimo Patri oblatam. Iussit Sanctitas tua ut ostenderem quod esset catholica: parui; declarationes in loca omnia censurata conscripsi. Eas idem Magister Sacri Palatii iussit, ut revisendas darem Magistro Joanni Azor, theologo et praefecto studiorum in Collegio Jesu. Eas ille vidit et uti catholocas subscripsit. Placuit Sanctitati tuae. Iussus sum eas ad Congregationem afferre: parui; eae ibi apud secretarium retentae sunt. Iis non obstantibus, post multos menses audio philosophiam meam in Indice recens facto inter libros pro-

vero extra Urbem dispensa, minime haberi potuerunt propter defectiorem impressoris, qui profugus ex Ferraria aufugit« (L. Firpo, n. dj. str. 171).

⁴⁵ O. Guerrini, *Di Francesco Patrizi e della rarissima edizione della Nova Philosophia*, str. 58—61.

⁴⁶ Usp. *Index librorum prohibitorum*... Venetiis, apud Floraventem Pratum, 1595, str. 55.

hibitos fuisse positam, nisi fuerit ex correctis ab auctore et Romae impressa cum approbatione Magistri Sacri Palatii. In qua re mihi maxima eaque duplex fit iniuria. Altera quod cathilocae meae declarationes supprimantur et philosophiae meae non apponantur impressae. Altera, quod mihi, iidem iniusti et inepti censores iterum deputentur, quorum in me iniustitia et in censurandis aliorum libris facile ex sequentibus patet. In quibus, dum meas haereses notarae videri volunt, ipsi multas et apertissimas conscribunt. Quare supplex ad tuos pedes, Summe Pontifex, venio, ut pro tua summa iustitia et pietate vel meae declarationes simul cum iam impressa mea philosophia publicentur et in edendo eam quam iam meliorem reddidi, alii censores mihi tribuantur⁴⁷.

Ne znamo, na žalost, što mu je odgovorio njegov stari prijatelj, ali nije teško zaključiti da ga je nastojao umiriti i ohrabriti obećavajući mu svoju podršku i zaštitu. O tomu, po našem mišljenju, najbolje svjedoči činjenica da je Petrić sve do svoje smrti, 7. veljače 1597., na rimskom sveučilištu mogao mirno predavati svoju »novu filozofiju« i što nije nikada odustao od svojih neoplatonističkih metafizičkih razmišljanja namjeravajući napisati jedno drugo djelo veoma slično zabranjenoj *Nova de universis philosophia*. U tu je svrhu već bio napisao dva veća poglavlja ili »knjige«. Prvo se još uvijek nalazi u rukopisu pod naslovom: *FRANCISCI PATRICII / Primae philosophiae / Liber primus / De principiis / Anno salutis MDXCVI / aetatis suae LXVI* a počinje riječima: *Franciscus Patricius Romae agens, de universis iterum in hunc modum est philosophatus. Si rerum conditori ac servatori Deo gratum fuerit, veram, novam, integram scripturi sumus philosophiam⁴⁸*. Sadrži kritiku Aristotelovih filozofskih načela, kako se može lako zaključiti iz početka 2. knjige: *Confutatis antea receptae Aristotelicae philosophiae principiis naturae, materia prima, forma et privatione, una cum materiae informitate, appetitus, mutatione formarum omnium et earum successiva susceptione vel ex ea educatione; et detecto eius triplici polyarchia vel multorum principatu, proprius modo nobis incumbit labor et haec et his sequentia tractandi, verioraque principia quale vel res efficiant, vel eis insint, vel eis adsint, demonstrandi⁴⁹*. Drugo poglavlje izdao je Eugenio Garin i nosi naslov: *FRANCISCI PATRICII / Primae Philosophiae Liber⁵⁰*. No smrt je bila očito brža od njegovih planova.

O pravim razlozima koji su naveli članove Kongregacije indeksa na ovakav odnos prema Petriću i njegovom djelu *Nova de universis*

⁴⁷ T. Gregory, n. dj. str. 394—395.

⁴⁸ N. dj. str. 402.

⁴⁹ Čuva se u komunalnoj biblioteci u Parmi pod signaturom: Ms. Palat. 665, ff. 51r-69v. Usp. T. Gregory, n. dj. str. 402.

⁵⁰ E. Garin, *Note su alcuni aspetti delle Retoriche rinascimentali e sulla »Retorica« del Patrizi*, u »Archivio di filosofia (Roma—Milano 1954), str. 48—55.

philosophia možemo, na žalost, više nagađati nego govoriti sa sigurnošću, jer se nije sačuvao, ili još nije pronađen, tekst cenzure Juana Pedra de Saragozza kao ni mišljenje kardinala Francisca Toleda koje je bilo odlučujuće za konačan ishod presude. Ipak, uzevši sve u obzir, čini se gotovo sigurnim da razloge stavljanja na indeks Petrićeva djela ne treba toliko tražiti u njegovim pojedinačnim tvrdnjama,⁵¹ jer bi — po našem mišljenju — članovi Kongregacije sasvim sigurno prihvatili Petrićeve ispravke sadržane u spisima *Emendatio* i *Declarationes*, koliko u ontološkoj impostaciji samoga djela i njegovim mogućim teološkim implikacijama. Petrićeva je, naime, ontološka slika svijeta u stvari monistička s panteističkim prizvukom. U toj onotologiji nema mjesta osobnom Stvoritelju kvaliteto različitom od svijeta, niti njezin autor pozna ili priznaje analogiju bitka te umjesto kreacije nudi nešto što je lakše shvatiti kao emanaciju nego kao pravu kreaciju. Sve je »Jedno«. Sve se svodi na »Sve-Jedno« ili »svejedinstvo« (»unomnia«) tvari i duha, stvari i oblika. »Jedno« je prvi, apsolutni i bezuvjetni uzrok svega. Bog je »Jedno« i to »Sve-Jedno«. On je istovremeno imanentan i transcendentan svijetu. Od njega, »Jednoga«, rađa se i razlikuje jedinstvo a iz jedinstva ostali manje savršeni stupnjevi bitka: mudrost, život, razum, duša, narav, kakvoća i oblik. Tih devet redova bitka sačinjavaju totalitet svega što postoji. A sve to skupa iznutra prožima i oživljava posvudašnja i svenazočna božanska svjetlost koja je istovremeno tvarna i netvarna, vidljiva i nevidljiva, duhovna, vječna. U tom smislu su indikativni i sami naslovi Petrićevih četiriju knjiga na koje djeli *Nova de universis philosophia*, koje u stvari, nisu ništa drugo nego četiri temeljna oblika manifestacije toga »Jednoga«: 1. *Panaugia* (nauka o svjetlosti) ili »svesvjetlost«; 2. *Panarchia* (nauka o iskonskom počelu svih stvari) ili »svepočelo«; 3. *Panpsychia* (nauka o duši) ili »sveduša« i 4. *Pancosmia* (nauka o svijetu) ili »sve-svemir«. U tom pogledu Petrićeva *Nova de universis philosophia* neodoljivo podsjeća na Picovo djelo *De Ente et Uno* kao na vjerojatni uzor i inspiraciju.

Petrić je, osim toga — po uzoru na neke talijanske neoplatoničare, posebno na Marsilija Ficina i Giovannija Pico della Mirandola koji su na nj najviše utjecali — vjerovao u duboku povezanost filozofije i teologije i njihov međusobni utjecaj, kao što su to držali neki istočnjački narodi na čijoj se misli nerijetko nadahnjivala neoplatonistička filozofija. Odvajanje tih područja za neoplatoničare bi značilo dekadenciju ne samo religije koja bi se, po njima, svela na praznovjerje, nego i filozofije koja bi se pretvorila u zloću i ne-

⁵¹ Luigi Firpo je, naprotiv, mišljenja da te razloge treba tražiti u sasvim konkretnim Petrićevim tvrdnjama osumnjičenima za krivovjerje i zavisti njegovih takmaca (*Filosofia italiana e Controriforma*, str. 166). Međutim, ne precizira o kojim bi se to takmacima radilo i na temelju kojih Petrićevih tekstova izvodi takav zaključak.

pravdu. Zbog toga su obnovu njihova jedinstva držali mogućom jedino na temelju platonističkih načela, a njegovu realizaciju svojim životnim (filozofskim) poslanjem. Vođen tim načelima Petrić je aristotelizam smatrao glavnom zaprekom na putu toga jedinstva pa nije žalio truda da je pošto-poto ukloni u nakani da poslije toga izradi jednu »novu filozofiju« koja bi bila bliže kršćanstvu nego aristotelizam. Prvi cilj je želio postići djelom *Peripateticae disputationes* (Venecija 1571; Basel 1581) u kojem nastoji potkopati metafizičke temelje aristotelizma, a drugi djelom *Nova de universis philosophia*. Te se nakane nije odrekao, kao što smo vidjeli, ni nakon stavljanja na Indeks zabranjenih knjiga svoje *Nova de universis philosophia*. Bio je, naime, čvrsto uvjeren da je aristotelizam protivan kršćanskoj vjeri jer da niječe božansku providnost, božje upravljanje svijetom itd., brkajući na taj način tzv. »latinski averoizam« s izvornim aristotelizmom. Nije ništa umjereniji ni u odnosu na skolastike za koje tvrdi da nisu pravi filozofi jer da slijepo slijede svoj aristotelizam ne gledajući kako zapravo stoje stvari. Ova neobično žestoka mržnja na Aristotela i na sve ono što se na bilo koji način može dovesti u vezu s aristotelizmom nužno je smanjivala njegovu moć kritičkog rasuđivanja i lišavala ga potrebne objektivnosti tako da se za Petrića može slobodno reći da je bio ne samo najveći neoplatoničar, nego ujedno i najžešći antiaristoteličar XVI st. u Italiji.

Ipak, glavni prigovor Kongregacije indeksa na njegovo djelo *Nova de universis philosophia*, po našem mišljenju, treba tražiti u Petrićevom nedovoljnom poznavanju ili priznavanju granica između filozofije i teologije. Petrić, naime, kao dosljedan neoplatonistički filozof — po ugledu na M. Ficinu i G. Pica — ne luči dovoljno jasno ta dva srodna, ali u biti ipak različita područja pa svoja filozofska načela nesvjesno primjenjuje na teologiju raspravljajući s istom kompetencijom o dogmama kršćanske vjere kao npr. o svjetlu, gibanju, tvari, uzročnosti itd. Isto tako u svom nastojanju da dokaže srodnost neoplatonističke filozofije s kršćanstvom Petrić ne samo izjednačava kršćanstvo sa starim istočnjačkim religijama kao što su npr. egipatska, babilonska ili perzijska, nego ga, dapače, dovodi u njihovu neposrednu ovisnost tvrdeći — između ostaloga — da je Mojsije svoju mudrost učio u Egiptu, a prorok Danijel u Babilonu te u neoplatonističkom hermetizmu nalazi uzor i predznak kršćanskih vjerskih dogma. Upravo zbog ovog nedovoljno jasnog razgraničavanja tih dvaju područja Petrić stavlja u isti red autoritet crkvenih otaca, kao što su npr. Augustin, Ciril Aleksandrijski ili Grgur Nisenski s autoritetom legendarnog Hermesa Trismegista, Zoroastra, Pitagore i dr. dokazujući tako da je mnogo bolji filozof nego teolog. Stoga nikakvo čudo da je ovakav njegov način izražavanja i razmišljanja pobudio prigovore članova Kongregacije indeksa koji su bili zaduženi paziti da se među katolicima ne bi širile

nauke i učenja protivna katoličkoj vjeri. Značajno je pri tom primijetiti da u Petrićevim spisima *Emendatio*, *Apologia* i *Declarationes* ne nalazimo ni jednu jedinu čisto filozofsku tezu koju bi osporavali ili nijekali članovi Kongregacije, ako ona nije u neposrednoj vezi s njegovim teološkim zaključcima ili bi se mogla krivo primijeniti na teološko područje. U tom smislu je karakteristično Azorovo mišljenje — jedino sačuvano od svih teologa koji su se bavili Petrićevim slučajem — u kojemu njegov autor, kao dobar teolog, veoma dobro luči Petrićeva čisto filozofska razmišljanja od teoloških zaključaka ograničavajući svoj sud isključivo na teološki aspekt pitanja, dok filozofske rasprave između platonizma i aristotelizma ostavlja po strani.

Nema sumnje da je pri izricanju presude Petrićevu djelu mogla igrati određenu ulogu i aristotelo-tomistička orijentacija većine članova Kongregacije indeksa koji su u njegovu neoplatonizmu mogli lako vidjeti ne samo filozofsku opoziciju aristotelizmu, nego i prikriven pokušaj oživljavanja starih poganskih, pitagorovskih i kabalističkih nauka i mitsko-magijskih naučavanja i njihovo unošenje u katoličku vjeru. Isto tako se ne može zanijekati činjenica da je u Petrićevu slučaju svojevrsnu težinu imala i posebna osjetljivost članova Kongregacije indeksa koji su u jeku borbe s izvanjskim neprijateljima, kao što su u to vrijeme bili luteranizam i kalvinizam, i unutrašnjima, kao što su bile ideje Giordana Bruna, određena filozofsko-teološka mišljenja i gibanja unutar Katoličke Crkve lako mogli protumačiti neortodoksima.

No, usprkos svemu, vjerujem da se lako možemo složiti s Olindom Guerrinijem da u Petriću nipošto ne treba gledati nekog religioznog inovatora ili uskrisivača starih istočnjačkih vjerovanja ili misteriozne kabale. On je u stvari bio samo filozof, erudit, humanist koji se — ne mogavši se zadovoljiti ili složiti s rješenjima koja je pružala aristotelistička filozofija svoga vremena — osjetio ponukanim da se onako žestoko bori za jednu novu filozofiju za koju je držao da je sposobna uskladiti razum s vjerom i dati ispravnije odgovore na pitanja koja je postavljalo njegovo vrijeme. Petrić isto tako nije bio nikakav heretik, niti ga je Crkva ikada takvim smatrala niti mu branila da na sveučilištu posve slobodno naučava svoju »novu filozofiju« i priprema jedno drugo djelo veoma slično zabranjenoj *Nova de universis philosophia*. On se u stvari — da se poslužim slikom Olinda Guerrinija — samo izgubio u akademskim labirintima i neobičnim filozofskim spekulacijama koja su mu odvrtila pogled od zemlje nalik astronomu iz priče koji, gledajući odveć nebo, nije vidio pred sobom zapreku na putu pa je o nju zapeo nogom i posrnuo.⁵²

⁵² *Di Francesco Patrizi e della rarissima edizione della Nova Philosophia*, str. 47.

PRILOG

EMENDATIO IN LIBROS SUOS NOVAE PHILOSOPHIAE*

Emendatio Francisci Patricii in libros suae novae philosophiae.
In titulo delevi illud *tota* divinitas.

Epistolam totam and Gregorium XIII Summum Pontificem detraxi et reliquas omnes quae displicabant aut displicere poterant et praesertim illam ad Card. lem Ill.m Borromeum.

Locum Alberti Magni delevi totum, et reposui. Recentior quidam excogitavit.

Cap. I de Deo. Priorem locum ita emendavi. Unum scilicet. Non est intellectus qui multitudinem patiatur, quia et intellectus, et intellectio est simul et intelligibile. Non vita quae motione interna constet, et sit in alia essentia. Non ens, tale, qualia entia alia sunt. Sed super haec omnia est et eorum omnium est principium.

Secundum locum, ita correxi. Si temporis non est particeps, neque fuit, neque est, neque erit temporarium. Haec enim temporis sunt preteriti, presentis, et futuri. Quod si ita neque fuit neque est, neque erit, temporalis essentiae omnis expers est. Et ens et esse tale ei non convenit. Neque potest de eo dici Est, temporale. Si de eo, Est, tale nequit dici, neque poterit de eo dici, unum temporale est. Esset enim iam ens et duo; unum scilicet et ens. Si ens tale non est etc.

Monas duo generat et duo gignit; delevi totum locum, imo exemi totos duos libros 9m. ac 10m. quia impossibile sit philosopho, probare trinitatem esse, de qua his libris ex philosophorum sententia agebatur.

Itaque et primum Monas duo generat, exempta est, et 2a. Hac geniti in genitorum conversione, et 3 a in fo. XI delevi. Quae quidem idea boni, et 4 m fo. 15. Sed ea conversione et preterea amore etc., totum delevi, et 5 m quouque delevi ne quid de trinitate tetigisse videar.

Cap. 3 de filio Dei p. am Moses autem ait: Deum dixisse fiat lux verbum scilicet Dei lucens. Tertullianus ita exponit contra Praxean et ni fallor D. Thomas. Si iubetis eam deleri, delebo.

2 a Productio autem ea. Vel ad intra vel ad extra. Hec cum libro X. o est exempta.

3 m. Non delevi quia duitas dicit duo et non unum et ita loquuntur Damascenus et Nazianzenus. Attamen si iubetis, eam delebo.

Cap. 4 de patre. Ideae non sunt in patre. Delevi illud. Neque in patre.

2 a. Pater non est intellectualis, sed intelligibilis. Haec ut iacet nullibi reperitur; attamen librum ubi erat 16 m, totum exemi. Cum

* Objavio ju je Paul Oscar Kristeller u časopisu »Rinascimento«, XXI (Firenze 1970), str. 215—218.

quo exemptae sunt et illae: *Sunt autem haec non de patre Deo intelligenda; et illa quod pater non est intellectus.*

Cap. 5 de trinitate. p. am. Et quoniam hi tres unum sunt et in sua unione, et suo profundo quaternarium comprehendunt: unum, essentiam, vitam, intellectum. Non delevi quia ill. mi Card. les ore tenus eam permiserunt; attamen si iubeant delebo. Illa quoque est cum libro 10. exempta, probat dari secundum et tertium principium.

Cap. 6 de rerum productione. Ut proximus esset conditor eorum quae extra profundum debebant produci. Haec forte, bonum potest habere sensum iuxta illud: Per quem facta sunt omnia, qui et proximus est cuique nostrum qui in eo sumus, vivimus et movemur. Et etiam quia Deus est ubique. Attamen et hanc delebo si iubetis.

2 a. Sunt autem haec non de patre Deo intelligenda. Hanc cum toto libro exemi.

3 a. Mentes respondere alias patri etc. Hanc delevi. Fuit error Platoniorum. Nihil in re, nihil in modo loquendi simile est a me dictum. Et illa Loquens de quibusdam ideis et naturis quas ipse fingit, quod superiores sunt causae succedentium. Forte bonum potest habere sensum. Nam ideae quae in mente divina sunt ex D. Aug. no et D. Thoma sunt formarum creaturarum formatrices causae. Sic essentia divina essentiarum succedentium et vita vitarum succedentium et intellectus divinus intellectuum succedentium. Attamen si iubetis eam delebo.

4 a. Item: Unitas opitex harum unitatum. Est ipse filius per quem facta sunt omnia et omnes aliae unitates creatae. Si tamen est delenda, eam delebo.

5 a. Istae unitates, idest ideae, alia de se producunt. Est sensu superiore D. Thomae et Aug. ni; nihilominus eam delebo si iubetis.

6 a. A mente unum animum esse productum. A quo cum reliqui veniant, in eo omnes animos habitare est necesse. A mente idest divina. Unum animum idest mundanum. A quo per vires quas naturae indit in brutorum et stirpium generatione, potest dici ab uno animo mundano, omnes hos venire preter humanum. Et in eo habitare. Non enim extra mundum habitant. Attamen delebo si ita iubetis.

7. a. A Deo proculdubio et ex Deo, iis modis, quos ante aperuimus omnia entia prodiisse per medias suas unitates atque ideas per essentias, per vitas, per mentes, per animos etc. Non video quid hic sit mali. Omnia enim haec in Deo et fuere et sunt. Et ex Di. Thoma Deus agit per ideas et per intellectum. Cur non etiam per essentiam et per vitam? Et fortasse per mentes angelicas aliquid et per animas racionales et irracionales et vegetales et corporeas. Ita enim haec sunt ordinata, ut docet D. Dionysius I^o de Div. Nom. cap. 4. Attamen hoc quoque ecclesiae correctioni submitto.

Unum tamen eas de se profert bonitatis suae necessitate ad id actum. Non de necessitate absoluta, sed de bonitatis necessitate locus hic clare loquitur. Quae eadem videtur esse, cum bona voluntate Dei. Tamen et hanc submitto. Et quia erat bonum, ea de se proferre erat necesse. Sensu eodem cum superiore. Attamen et hanc submitto.

Et omnia producere habuit necesse. Reticuit: Bonitas enim voluntatem fecit producendi. Voluntas necessitatem. Vere enim ut iam dictum est, scripsit Hermes: voluntatem Dei sequitur necessitas. Hanc quoque submitto. Neque enim lux infinita lumen infinitum potuit non emittere. Reticuit, quod sequitur: Non coacte sed sponte sua. Attamen hanc quoque delebo si iubetis. *Antequam hic quem incolimus mundus a Deo esset fabrefactus inane erat in quo vel atomi volitabant vel chaos volvebatur vel materia informis motibus inordinatis volutabatur.* Tria haec, vel, vel, vel nihil affirmant. Deinde Chaos Hesiodi est, atomi Democriti, materia informis Arist. et Platonis. Attamen delebo si iubetis.

Mundus creatus est non initio temporis, non in tempore. D. Thomas exponit: In principio, vel temporis, vel in filio, vel ante omnia nec primum preferit reliquis. Delebo tamen si iubetis, sicuti delevi quod inferebam de Theologis.

Tenet unum tantum esse coelum. Cum Mose et in Actibus Apostolorum saepe et cum Chrysostomo. Et haec inter theologos est controversa, nam alii duos, alii tres, alii cum astrologis octo, et cum aliis astrologis novem et decem et cum empyreo XI. Quid faciam iubete; delebo si vultis.

Quod terra revolvatur: multis rationibus et autoritatibus philosophicis id tenui. Non tamen dixi: eam de medio suo et naturali loco exire. Et D. Basilius eam stare dicit, si e suo loco non exit. Et ita salvantur omnes loci ex sacris scripturis contra me adducti. Delebo tamen si iubetis.

Quod astra vivant et habeant intellectum. Ex motu ordinatissimo id dixi, et ex Arist. et Platone. Et ita senserunt multi theologi et Caietanus et aliquando D. Thomas ut referunt Sixtus Senensis et Pererius. Si iubetis delebo et hanc.

Impugnat divisionem celebrem substantiae in materiam et compositum. Cum Justino Martyre id feci et Alex. Aphrodisseo et Galeno et Achillino et Simone Porcio et alii. Delebo si iubetis.

Dicit extra mundum esse spacium quoddam infinitum, quod impleatur lumine stellarum, et tale lumen extendi in infinitum. Nescio an in sacris litteris sit aliquis locus huic contrarius, aut a sacris Conciliis aut theologis id sentire sit prohibitum. Nam spacium illud supra coelum a nullo alio corpore finitur. Lumen tamen, si omnia diaphora, quae resistantiam habent coelum, aerem, aquam, vitra, chrystalla pertransit, videtur facilius per ea quae resistantiam

nullam habent, ut inane pertransire posse. Delebo hanc etiam si iubetis.

Dicit *essentia cuiusque rei est existentia in actu*. De hac scholastici, in utramque partem disputant, nec determinant. Iubete quod vultis et obediam.

Insinuat quod bruta habeant intellectum. Haec nusquam in libro est, nec possum delere.

Per *fidem namque iustificabimur*. Addidi vivam et veram.

Tenebrae sunt entia vera positiva. Hoc dixi quia Deus eas fecit super faciem abyssi, et eas appellavit noctem: et nox bona est et facta a Deo. Nulla autem simplex privatio bona est nec nomen a Deo sortitur. Attamen quid faciam iubete.

Ait quod terra non est rotunda. Quia est montibus gibbosa, valibus concava, fundis lacuum ac marium demissa. Non tamen negavi eam esse orbem, ut in sacris litteris dicitur orbis. Nam orbis est et octaedrum et dodecaedrum et icosaedrum tametsi non sint exacte rotunda. Quid faciam iubete.

Has ex meo libro novae philosophiae omnes et singulas correctioni vestrae ill.mi et r.mi patres, et sanctae catholicae Rom. ecclesiae submitto cui obedientiam humillimam prestabo semper. Quas vero in mystica philosophia pro malis adnotavit numero sex quarum quatuor bonum possunt habere sensum et alias quae (sic) in eo libro inveniam nova prefatione lectores ex decreto Sacri Concilii Lateranensis admonebo. Similiter quidquid in Hermete Trismegisto et in Zoroastro perperam esse dicta inveniam patefaciam.

Franciscus Patricius

Riassunto

»IL CASO PATRIZI« E L'INSERZIONE NELL'INDICE DEI LIBRI PROIBITI DELLA SUA OPERA »NOVA DE UNIVERSIS PHILOSOPHIA«

Una delle questioni più interessanti riguardanti la grande opera filosofica di Francesco Patrizi *Nova de universis philosophia* è senza dubbio il suo inserimento nell'Indice dei libri proibiti e il divieto della sua distribuzione, di cui si è conservata un'abbastanza dettagliata documentazione. Di questo, come anche di altri argomenti collegati con Francesco Patrizi, è stato scritto abbastanza minutamente. Sotto questo punto di vista vengono in primo luogo menzionati lavori pubblicati a suo tempo da Olindo Guerrini, Luigi Firpo, Tullio Gregory, Paul Oscar Kristeller ed alcuni altri. Sulla base di questi lavori oggi è possibile ricostruire abbastanza dettagliatamente l'intero »caso Patrizi«.

Patrizi all'improvviso venne colpito dalla Congregazione dell'Indice alla fine dell'anno 1592 dopo essere venuto a Roma, invitato

dal suo amico e collega di studi a Padova papa Clemente VIII, per insegnare filosofia all' università di Sapienza. Proprio allora cominciò a diffondersi nei circoli dotti romani la sua grande opera filosofica *Nova de universis philosophia* che venne così anche in mano dell'impiegato del Sant'Uffizio Juan Pedro de Saragozza, socio del Maestro del S. Palazzo Bartolomeo de Mirana, incaricato dal S. Uffizio di vigilare che, nel corso della lotta col luteranesimo e il calvinismo, non venissero diffuse tra i cattolici delle dottrine dogmaticamente contrarie alla fede cattolica. Per questo motivo il 7 Nov. 1592 Patrizi fu chiamato a presentarsi al S. Uffizio dove gli fu comunicato che Juan Pedro de Saragozza aveva già censurato la sua opera proponendo che venisse messa all'Indice dei libri proibiti e ne fosse vietata la diffusione.

Da questo momento in poi Patrizi non ebbe più sosta per impedire l'effettuazione di una così grave condanna che gli avrebbe causato incalcolabili danni morali e materiali. Per questo motivo già il 4 Dic. 1592 rivolse domanda al cardinale Girolamo Berneri pregandolo di intervenire e di fare qualche cosa per lui, dichiarandosi nello stesso tempo disposto a correggere tutti i passi censurati. Una settimana dopo si presentò alla Congregazione dell'Indice portando il testo della sua spontanea correzione intitolata *Emendatio Francisci Patricii in libros suae novae philosophiae*. Contemporaneamente pregò i cardinali della Congregazione che lo facessero esaminare da parte di censori qualificati. Non avendo ricevuto alcuna risposta, il 23 Marzo 1593 di nuovo si rivolse alla Congregazione dell'Indice pregando che si esaminasse e finalmente si approvasse la sua *Emendatio* per poterla inserire negli esemplari della sua opera ancora giacenti, non rilegati a Ferrara.

Nel frattempo la Congregazione dell'Indice aveva affidato il testo della sua *Emendatio prima* al Maestro del S. Palazzo e poi, il 28 Marzo 1593, al Generale della Compagnia di Gesù Claudio Acquaviva affinché lo esaminasse un gesuita di sua fiducia. Così l'*Emendatio*, insieme all'opinione del censore, fu affidata all'ottimo giurista genovese, il gesuita Benedetto Giustiniani, che verso la metà dell'anno 1593 esprime il proprio giudizio nello scritto *Admonitio in Novam Francisci Patricii philosophiam*. Per il suo contenuto favorevole al Patrizi, questo scritto fece sperare nell'esito finale positivo delle sue fatiche.

Patrizi chiese appoggio anche al papa Clemente VIII il quale, il 24 Aprile 1593 gli concesse una udienza particolare in cui Patrizi lo pregò di intervenire presso la Congregazione dell'Indice. Non sappiamo cosa gli abbia risposto il Papa. Patrizi, invece — non appena ebbe notizia del giudizio positivo di Giustiniani — subito si rivolse alla Congregazione perché glie ne venisse consegnato per poterne tenere conto correggendo esemplari ancora non rilegati, nella speranza che così fosse finalmente finita tutta la vicenda. Le speranze nell'esito positivo delle sue fatiche crebbero ancora di più quando il 3 Luglio 1593 la Congregazione dell'Indice decise che gli venisse consegnato il giudizio di Giustiniani, invitandolo nello stesso tempo a mettersi d'accordo con il censore per quanto riguardava il testo finale della sua correzione. Sembra che in questo tempo

Patrizi abbia scritto la sua *Apologia* come risposta alle osservazioni del censore. Poco dopo, non si sa esattamente quando, egli scrisse anche le *Declarationes in quaedam novae suae philosophiae loca obscuriora* che il 3 Giugno 1594 sottomise all'esame della Congregazione insieme alla raccomandazione favorevole alla stampa della sua opera del gesuita spagnolo, professore nel Collegio Romano, Juan Azor. Sembra che la Congregazione non avesse troppa fiducia nell'Azor perché egli stesso chiaramente dice di non aver visto né esaminato l'opera di Patrizi ma soltanto le sue *Declarationes* e ancora una volta la Congregazione pregò il Giustiniani di esaminare l'intera faccenda e di proporre una migliore soluzione. Dopo soli 8 giorni Giustiniani espresse il suo giudizio che adesso, contrariamente a quanto affermava prima, fu negativo. Vedendo questo mutamento di atteggiamenti, come anche la differenza tra l'opinione di Giustiniani e quella di Azor, la Congregazione — ai fini di una decisione quanto possibile imparziale — ancora una volta cercò un arbitro neutrale e lo trovò nel cardinale spagnolo Francisco de Toledo, il quale relativamente presto portò il suo verdetto. Egli, infatti, fu d'accordo con la censura fatta da Juan Pedro de Saragozza che l'opera di Patrizi, in alcune sue parti, contenesse dottrine contrarie alla fede cattolica. In altre parole, ciò significava per l'opera di Patrizi l'inserimento definitivo nell'Indice. La Congregazione gli comunicò il proprio verdetto il 2 Luglio 1594 ordinandogli — di conseguenza — che rintracciasse a Roma tutte le copie del suo libro e le consegnasse al Maestro del S. Palazzo perché fossero distrutte. Nel frattempo la *Nova de universis philosophia* fu messa all'Indice dei libri proibiti con la clausola *donec corrigatur* lasciando così l'ipotesi di una edizione «purgata».

Nonostante che questa decisione della Congregazione dell'Indice fosse sembrata definitiva e irrevocabile, il Patrizi non rinunciò ai suoi tentativi di annularla perché la riteneva sbagliata ed ingiusta. Per questa ragione ancora una volta si rivolse al papa Clemente VIII. Non sappiamo cosa gli abbia risposto il Papa. Di fatto, egli non soltanto continuò fino alla morte le sue lezioni di filosofia neoplatonica nell'università della Sapienza ma progettò un'altra opera filosofica, del tutto simile a quella censurata, senza però quelle speculazioni che gli avevano provocato tanti guai. A questo scopo scrisse due «libri» (capitoli) di cui uno è stato pubblicato e l'altro sta ancora in manoscritto.

Le ragioni di questo modo di trattare il Patrizi e la sua opera filosofica da parte della Congregazione dell'Indice, bisogna cercarle probabilmente non tanto nelle singole sue tesi o affermazioni, quanto alla sua impostazione ontologica e nelle possibili implicazioni teologiche. La visione ontologica del mondo da parte di Patrizi è in sostanza monistica con un leggero accento panteistico. Nella sua ontologia non c'è posto per il Creatore personale qualitativamente diverso dal mondo e in luogo della creazione egli offre qualche cosa che molto più facilmente potrebbe essere interpretato come emanazione. Tutto è l'«Uno». Tutto si riduce a «unomnìa» di materia e di spirito, di cose e di forme. In questo senso sono indi-

cativi i titoli dei libri della *Nova de universis philosophia*: 1° Panagia; 2° Panarchia; 3° Panpsychia e 4° Pancosmia.

Oltre a ciò il Patrizi imitando alcuni filosofi neoplatonici italiani — in modo particolare Marsilio Ficino e Giovanni Pico della Mirandola i quali influirono su di lui più di altri — credeva fermamente in una profonda connessione di filosofia e teologia come ritennero alcuni antichi popoli orientali. Da qui anche la sua inclinazione verso queste dottrine orientali che riteneva perfettamente armonizzabili non soltanto con il (neo)platonismo ma anche con il cristianesimo stesso. Egli considerava l'aristotelismo l'ostacolo principale che impedisce questa perfetta unione e su di esso si esprimeva polemicamente non trovandovi niente che meritasse l'attenzione seria di un filosofo. Per questo motivo voleva ad ogni costo eliminare l'ostacolo alla perfetta unione di filosofia e teologia, di (neo)platonismo ed di cristianesimo. Il primo scopo voleva raggiungerlo con l'opera *Peripateticae disputationes* con la quale s'impegnava a distruggere la base ontologica dell'aristotelismo, ed il secondo con l'opera *Nova de universis philosophia* in cui costruisce la sua »nuova« filosofia.

Patrizi evidentemente non teneva abbastanza conto di possibili implicazioni teologiche della sua opera per cui i membri della Congregazione dell'Indice facilmente potevano pensare che dietro le sue speculazioni filosofiche stesse nascosto non soltanto il tentativo di inquinare il cristianesimo con elementi delle antiche religioni orientali, ma anche equipararlo con esse.

Altrettanto non si può negare che nella decisione della Congregazione dell'Indice non abbia influito in certo modo anche l'orientamento aristotelico-tomistico della maggioranza dei suoi membri come non si può ignorare il fatto che proprio in quel tempo cominciavano a dilagare le idee di Giordano Bruno che nel S. Uffizio provocarono tanto allarme.